

mind az országos adatokkal való összevetés elmarad. Pedig ez igencsak szükséges lenne ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a cigányság helyzetéről.

A negyedik: az iskolai pályafutás első meghatározó eleme az óvodáztatás, amelyben a cigány gyermekek szignifikánsan kevésbé vesznek részt, mint nem cigány társaik. A szerzők három okot említenek: a helyhiányt, a pénzhiányt és a kulturális különbséget. Ami nagyon hiányzik, az a három tényező erejének értékelése. Épp az általuk idézett kutatások – amelyek az óvodába rendszertelenül járó cigány gyerekekről szólnak – idézik föl az emberben azt az érzést, hogy a helyhiány talán elhanyagolható hatással van a leírt helyzet kialakulására, és döntően a kulturális különbség határozza meg. Az olvasó érzéseit azonban a könyv se nem cáfolja, se nem erősíti, ráadásul a kulturális tényező magyarázata félresiklik. A *Vekerdy Tamás*-idézet – hogy tudniillik azért nem szeretnek a cigány gyerekek óvodába járni, mert nem „hagyják, hogy éljék az óvodások sokmozgásos, aktív életét” – ugyanis nem-cigány gyerekekre éppúgy vonatkozik, mint cigányokra, csak hogy ott a szülők mégis ragaszkodnak ahhoz, hogy gyermekük óvodába járjon.

Az ötödik: szó van arról, hogy a községben élő cigány családok 70–80 százalékának nem volt lehetősége a szabad iskolaválasztásra. Ez önmagában nem mond semmit, csak akkor lehetne értelmezni, hogyha tudnánk, hogy a községben élő nem-cigány szülők hogy állnak ebben a tekintetben. A szerzők szerint az intézményi szegregációnak kétféle oka van: fizikai természetű (a közeli iskola választása, ami a lakóhelyi szegregáció révén fejt ki hatását), illetőleg szellemi természetű (a szülők tájékozatlansága, az intézményektől való szorongása és a szorongás leküzdéséhez szükséges segítség hiánya). Ahhoz, hogy megtudjuk, a két tényező közül melyik mennyire felelős az intézményi szegregációért, tudnunk kellene, hogy a nem-cigány szülők hány százaléka választja a „legközelebbi iskolát”.

És végül: a családi háttér jellemzésére használt mutatókból valami olyasmi következik, amit a szerzők nem emeltek ki. Az természetes, hogy az ország különböző régióinak eltérő gazdasági helyzete szerint más és más a cigányok foglalkozás-, lakás- és anyagi helyzete. Az azonban feltétlenül megérdemelne egy kis töprengést, majd magyarázatot, hogy a fejlettebb régiókban miért magasabb a szülők iskolai végzettsége. (A cigány szülőkről van szó, természetesen.) Talán a munkaalkalmat kereső migráció eredményeként, avagy az oktatás minősége következtében. Akármilyen is az ok, ez a tény önmagában erős érv lehet arra, hogy nem valamiféle eleve elrendelt sorscsapásról van szó, hanem lehet változtatni a dolgokon.

Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona (2002):
Cigány gyerekek az általános iskolában. Oktatáskutató
Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Andor Mihály

Intermagyar

A mikor a cigányságra irányuló kutatások sorában megjelenő új kötet ismertetésekor egy kitűnő pécsi zenekar, az Intermagyar nevét a címben plagizálom, azért teszem, hogy valamiképpen egy szóban próbáljam kifejezni az úton lét és a megérkezés kettős varázsát, és üdvözljem e kettősségnek az egész kötetten végigfutó (az olvasó számára alkalmas rendezőelvvül kínálkozó) megjelenését.

Az „intermagyar” kifejezés egyúttal azt az idealisztikus, már-már romantikus dilettantizmusba hajló perspektívát is felvillantja, amely a „cigánykérdést” s annak pejoratív intonálását egyszer csak magyar-magyar találkozásra váltja, s a cigányság integrációjának kérdését „intermagyar” módra, azaz a nem idegen kölcsönös státuszából próbálja megközelíteni.

Forray R. Katalin és Hegedűs T. András monográfiája a multikulturalitás és interkulturalitás fogalmi, történeti, oktatáspolitikai, pedagógiai értelmezését, ennek során az európai párhuzamok megvilágítását, a cigányságra irányuló oktatáspolitikai nemzetiségi és európai kontextusba helyezését, a kínáló modellek értékelő, kritikai elemzését, az integrációs és szegregációs fejlemények hátterének felvázolását s az e folyamatokat kísérő szociális légkör bizonyos elemeinek feltárását adja. A kötet az OKI 'Társadalom és oktatás' című sorozatának huszonharmadik darabjaként jelent meg s a szerzők kifejezett szándéka szerint nem magukról a cigányokról/romákról, „hanem a színvonalasabb oktatásukra irányuló oktatáspolitikák lehetőségeiről, feltételeiről és korlátairól” szól. (Részlet a Bevezetésből. 9. o.) A 20. század utolsó évtizedeinek a témában közzétett elméleti és empirikus tapasztalatait a szerzőpáros a kötet első, 1998-as változatában még közösen összegezte, majd a 2000. évi második változat a szerzőtárs elhunytának kényszerű okán Forray R. Katalin átdolgozása, egyben akadémiai doktori disszertációja.

A kötet tárgyalásmódjában a hazai oktatási-nevelési intézményeket mint a többségi társadalom reprezentánsait tekinti, s a cigány, illetve roma kisebbség gyermekeivel kapcsolatban a családi és az intézményes nevelés kettősségéből az intézményes nevelést emeli ki. Az intézményes nevelés kapcsán főként annak oktatáspolitikai aspektusait tárja fel, a közösségi nevelés tekintetében pedig a tradicionális családi nevelés jellemzőinek, a közösség gyermekhez való viszonyának, gyermeknevelési szokásainak tömör bemutatását adja.

Korábban felhalmozott empirikus tapasztalataikra támaszkodva a szerzők mind az oktatásügyet, mind pedig a nevelődés családi, közösségi színtereit igyekeznek mintegy „belsőről megérteni” a közelítés finom átmeneteit, lehetőségeit is érzékeltetni. Ennek kapcsán olyan mentalitásbeli eltéréseket is érintenek, amelyek például az iskolához való viszony érzékelhető különbségeit tükrözik és alakítják, a különböző társadalmi rétegek eltérő iskolahasználatát befolyásolják.

A cigányság iskolához való viszonyának a többségitől való jellemző eltéréseit részben a kisebbségi kultúrában hagyományozódó szerepekre, családi elvárásokra és nemi magatartásmintákra vezetnek vissza, a nemi szerepek tárgyalásakor különös figyelmet fordítva a többségi pedagógusok és a cigány gyermekek kapcsolatának jellegzetes töréspontjára s ebből adódóan a cigány gyermekek elfogadottságának a felső tagozatba kerülés táján történő drasztikus visszaesésére.

A szerzők a sztereotip besorolás meghaladásának mindmáig aktuális igényével, a nyolcvanas évek derekán végzett kutatásaikra visszanyúlva, nem csupán a leszakadás, a kudarc, hanem a siker forogatókönyveit, összetevőit is vizsgálják, s a cigány/roma karriertörténetekből kibontakozó legfontosabb megállapítások egyikeként emelik ki, hogy: „az iskolázás – kiváltképpen a női iskolázás – esetükben nem a társadalmi mobilitás csatornája, hanem annak eredménye.” (187. o.) Vagyis a cigány közösség – a kutatói feltételezés szerint – csak akkor engedheti meg magának, hogy „elveszítse”, elengedje, az egyéni karrier lehetőségével egyszersmind a közösségen kívüli, független boldogulás esélyével lássa el valamely (női) tagját, ha gazdaságilag elég erős, társadalmilag elég stabil ehhez.

A szerzők számára nyilvánvalóan nem közömbös a kutatási eredmények pedagógiai relevanciája, amint az a kötet utolsó fejezetében önálló kifejtésben is szerepel. Megszívlelendő, hogy bár önálló fejezetben nem, csupán érintőlegesen, de folyamatos utalás történik a pedagógusképzésre, különösen a tanárképzés és továbbképzés terén megfogalmazható „kisebbségpedagógiai” tennivalókra, reformért kiáltó helyzetre.

A tartalmi kibontás során a multi- és interkulturalitás kérdéseit, valamint a cigányságra irányuló kutatások irányzatait tárgyaló első fejezetet a cigányság intézményes nevelését, annak európai és magyarországi történeti fejleményeit bemutató fejezet követi. A harmadik fejezetben szintén történetiségében – mintegy háromszáz évre visszamenőleg – ismerhetjük meg a hazai cigányügyi oktatáspolitikai főbb elemeit, a jogszabályi kör-

nyezet néhány elemét, kiemelten pedig a nemzetiségi-etnikai oktatás finanszírozásának aktuális kérdéseit. Az utolsó, negyedik fejezetben a szerzők a családi és az iskolai nevelés eltéréseire, ellentéteire igyekeznek rávilágítani, s ennek során az „iskolaüzem” és a tradicionális családi közösség eltérő kulturális hagyományait s ennek ütközését hangsúlyozzák. E tartalmaknak megfelelően a kötet diszciplináris hátere szociológiai, szociálantropológiai, pedagógiai s legfőképpen oktatásszociológiai, oktatáspolitikai meghatározottságú.

Különösen izgalmas annak a fővárosi empirikus vizsgálatnak a bemutatása az utolsó fejezetben, amely mint attitűdkutatás tizenhét kőbányai iskola mintegy félezer hetedik osztályos tanulóiból álló mintáján a kisebbségek és hagyományaik iránti tanulói érdeklődést, a származással kapcsolatos tanulói érzékenységet, valamint a cigány/roma tanulókra vonatkozó közvetlen, kortárs reagálást vizsgálta, a reakciók számos példával illusztrált, nyelvi, fogalmazásbeli megjelenéséből vonva le következtetéseket a cigányságot övező szociális klímára és előítéletességre vonatkozóan.

Az említett attitűdkutatásban kifejezetten rasszista, szélsőséges megfogalmazásokkal a tanulók alig több, mint két százalékánál találtak a szerzők. A feltárt hajlamosító tényezők sorában azonban két tényező is említésre érdemes: egyfelől a lakótelepi környezet – annak tömegességéből, szociális kontrolljának gyengeségéből adódóan –, másfelől az iskola tanulói összetételének hirtelen megváltozása, „cigány” jövevények képében beáramló új betelepülők s gyermekeik megjelenése az iskolában, s ennek negatív reakciókat kiváltó, problematikus elemmé válása a nyilvánvaló kommunikációs nehézségek, társadalmi és pedagógiai felkészületlenség s az ismert szociálpszichológiai mechanizmusok folytán. A társadalmi konfliktusok, etnikai telítettségű problémák kapcsán a különbözőség, „mátság” egymástól igen eltérő típusaira utalva vetődik fel, hogy az interkulturális pedagógia és technikai nemcsak a különböző kultúrák közötti kommunikáció és együttműködés alapjai lehetnek, hanem vélhetőleg általánosabb érvényűek.

A kutatómunka következő lehetséges irányait kijelölő megfogalmazásokban egyfelől a hatásvizsgálat igénye jelenik meg – konkrétan az elmúlt évtized támogató oktatáspolitikájának „beválasztásvizsgálata” –, másfelől – az Európai Unióban is erősödő kitüntetett figyelem okán – az európai dimenzió megjelenítése a kutatásokban.

A releváns hazai és külföldi szakirodalmat a teljesség igénye nélkül feldolgozó, adatokban gazdag kötetet elsősorban a romológiai/ciganológiai stúdiumok hallgatói forgathatják haszonnal felsőfokú tanulmányaik során, ugyanakkor a pedagógusképzésben oktatók figyelmébe is melegen ajánljuk.

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (2003): *Cigányok, iskola, oktatáspolitikai*. Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum, Budapest.

Huszár Zsuzsa

Csenyéte példája

Megnyerő külsejű, nyomdailag kiváló minőségű második kiadását érte meg a 'Csenyéte antológia', amelyben végigkísérhetjük azt a folyamatot, amelyet egy apró település iskolája indított el, az iskola mint értéket elfogadó és értéket közvetítő intézmény. A mindennapi interakciók, személyes szituációk síkján láthatjuk, hogyan válik egy teoretikus kutatási terv alkalmazott társadalomtudományi kutatómunkává. A könyv gazdagon illusztrált, gondolatait szervesen egészítik ki a fotók, képek; rajtuk keresztül szinte megelevenedik a csenyétei élet.